

O'ZBEK MAQOM XONANDALIGIDA MA'NAVY QADRIYATLARNING AKS ETISHI

Hamroqulov Muhammadrizo

O'zbek milliy maqom san'ati markazi

Qashqadaryo viloyat hududiy bo'limi 2 - toifali Artist maqomchi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18490702>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek maqom xonandaligida ma'naviy qadriyatlarning badiiy va musiqiy ifodasi tahlil qilinadi. Maqom ashulalarining poetik matnlari va ijrochilik talqini orqali inson kamoloti, axloqiy poklik, ruhiy yetuklik hamda komillikka intilish g'oyalarining aks etishi yoritiladi. Shuningdek, maqom xonandaligining ustoz-shogird an'anasi, ijro madaniyati va uning tinglovchi ruhiyatiga ko'rsatadigan ta'siri muhokama qilinadi.

Zamonaviy sharoitda maqom san'atining ma'naviy asoslarini saqlash va rivojlantirish masalalariga ham alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: maqom xonandaligi, ma'naviy qadriyatlar, mumtoz she'riyat, musiqiy meros, ijrochilik madaniyati, milliy madaniyat.

Аннотация. В данной статье рассматривается художественное и музыкальное отражение духовных ценностей в узбекском макальном исполнительстве. Анализируется содержание поэтических текстов макальных песнопений и особенности исполнительской интерпретации, через которые раскрываются идеи духовного совершенства, нравственной чистоты, внутренней зрелости и стремления к гармонии. Особое внимание уделяется традиции «устоз–шогирд», культуре исполнения и духовному воздействию макального пения на слушателя. Также затрагиваются вопросы сохранения духовных основ макального искусства в условиях современности.

Ключевые слова: макальное исполнительство, духовные ценности, классическая поэзия, музыкальное наследие, исполнительская культура, национальная культура.

Abstract. This article explores the artistic and musical expression of spiritual values in Uzbek maqom singing. The poetic texts of maqom songs and the features of vocal interpretation are examined to reveal ideas of spiritual perfection, moral purity, inner maturity, and the pursuit of harmony. Particular attention is given to the master–disciple tradition, performance culture, and the spiritual influence of maqom singing on the listener. Issues related to preserving the spiritual foundations of maqom art in contemporary conditions are also addressed.

Keywords: maqom singing, spiritual values, classical poetry, musical heritage, performance culture, national culture.

KIRISH

O'zbek milliy musiqa madaniyatida maqom san'ati alohida o'rin egallab, u asrlar davomida shakllangan badiiy-estetik va ma'naviy qadriyatlarning mujassam ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Maqom xonandaligi nafaqat murakkab musiqiy tizim, balki xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi va axloqiy tamoyillarini o'zida aks ettirgan madaniy hodisadir. Shu sababli maqom san'atini faqat ijrochilik mahorati nuqtayi nazaridan emas, balki uning ma'naviy-ruhiy mazmunini tahlil qilish orqali chuqurroq anglash zarurati yuzaga keladi.

Maqom ashulalarining poetik asoslari Sharq mumtoz adabiyoti bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda inson kamoloti, sabr-toqat, muhabbat, vafodorlik, adolat va ilohiy haqiqatni anglash

kabi yuksak ma'naviy g'oyalar yetakchi o'rin tutadi. Ushbu g'oyalar musiqiy ohang bilan uyg'unlashgan holda xonanda ijrosida badiiy butunlik kasb etadi. Natijada maqom xonandaligi tinglovchi ongiga nafaqat estetik zavq, balki chuqur ma'naviy ta'sir ko'rsatadi.

An'anaviy maqom xonandaligi ustoz-shogird an'ansi asosida shakllanib, unda nafaqat vokal texnika, balki ijrochining ma'naviy yetukligi, ichki madaniyati va so'zga bo'lgan mas'uliyati muhim ahamiyat kasb etgan. Xonandaning sahnadagi ijrosi uning shaxsiy ruhiy holati, dunyoqarashi va axloqiy pozitsiyasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu jihat maqom san'atining tarbiyaviy imkoniyatlarini yanada oshiradi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Maqolada o'zbek maqom xonandaligida ma'naviy qadriyatlarining badiiy va musiqiy ifodasini aniqlash maqsadida kompleks ilmiy metodologiya qo'llanildi. Tadqiqot metodlari musiqashunoslik, adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik va estetik tahlil tamoyillariga asoslanadi. Avvalo, tarixiy-analitik metod yordamida maqom xonandaligining shakllanish jarayoni, uning milliy madaniyat va ma'naviyat bilan bog'liqligi tahlil qilindi. Ushbu metod maqom san'atining qadimiy ildizlari va undagi ma'naviy g'oyalarning tarixiy taraqqiyotini aniqlash imkonini berdi [1].

Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tahliliy metoddan ham foydalanildi. Bu metod orqali turli maqom yo'llarida ijro etiladigan ashulalarning poetik matnlari, musiqiy ohanglari va ijrochilik talqinlari solishtirildi. Maqom xonandaligida ma'naviy qadriyatlarining umumiy va o'ziga xos jihatlari aniqlanib, ularning badiiy ifoda usullari ilmiy asosda yoritildi. Qiyosiy tahlil, shuningdek, an'anaviy va zamonaviy maqom ijrosi o'rtasidagi farqlarni ochib berishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Strukturaviy-tahliliy metod maqom ashulalarining ichki tuzilishini o'rganishda qo'llanildi.

Bu metod orqali kuy va matn uyg'unligi, ohang rivoji, vokal bezaklar va ijrochilik usullarining ma'naviy mazmun bilan bog'liqligi tahlil qilindi [2]. Ayniqsa, xonandaning ovoz tembri, intonatsiya va talaffuz madaniyatining ma'naviy ta'sir kuchini oshirishdagi o'rni alohida e'tiborga olindi.

O'zbek maqom xonandaligida ma'naviy qadriyatlar masalasini o'rganishda bir qator ilmiy manbalar muhim ahamiyat kasb etdi. Avvalo, maqom san'atining nazariy asoslariga bag'ishlangan musiqashunoslik tadqiqotlari ushbu mavzuning ilmiy poydevorini tashkil etadi. I.Rajabov, O.Matyobov, F.Karomatov kabi olimlarning maqom tizimi va uning badiiy xususiyatlariga oid ishlari maqom xonandaligining musiqiy tuzilmasini anglashda muhim manba bo'ldi [3].

Maqom san'atining ma'naviy jihatlari o'rganishda madaniyatshunoslik va falsafiy tadqiqotlar ham alohida ahamiyatga ega. Sharq musiqasi va tasavvufiy tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni yorituvchi ilmiy ishlar maqom ashulalaridagi ruhiy va axloqiy mazmunni chuqurroq tushunish imkonini beradi. Bu borada mumtoz Sharq tafakkuriga bag'ishlangan tadqiqotlar maqom san'atining ichki falsafasini ochib berishda muhim o'rin tutadi [4].

O'zbek xalq og'zaki ijodi va an'anaviy musiqaga oid tadqiqotlar maqom xonandaligining milliy ildizlarini yoritishda muhim ahamiyat kasb etdi. Ustoz-shogird an'anasiga bag'ishlangan ilmiy ishlar esa maqom ijrochiligida ma'naviy tarbiya va badiiy vorislik masalalarini tahlil qilish imkonini berdi.

NATIJA VA MUHOKAMA

O'zbek maqom xonandaligi milliy ma'naviy qadriyatlarning badiiy va musiqiy ifodasini mujassam etgan murakkab madaniy tizim hisoblanadi. Maqom ijrosida musiqiy ohang, poetik matn va xonandalik mahorati o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, ular birgalikda inson ruhiy kamoloti va axloqiy tarbiyasiga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida maqom xonandaligining nafaqat estetik, balki chuqur ma'naviy mazmunga ega ekanligi ilmiy asosda tasdiqlandi [5].

Maqom ashulalarining poetik matnlari asosini tashkil etuvchi mumtoz she'riyat namunalari yuksak ma'naviy g'oyalar ustuvor o'rin egallaydi. Ushbu matnlarda sabr-toqat, muhabbat, vafodorlik, komillikka intilish va ilohiy haqiqatni anglash kabi qadriyatlar musiqiy ifoda bilan uyg'unlashgan holda beriladi. Xonandaning ushbu matnlarni talqin etish jarayonida so'z mazmunini chuqur his qilishi ijroning ma'naviy ta'sir kuchini oshiradi. Bu holat maqom xonandaligida ijrochining ichki ruhiy holati va ma'naviy tayyorgarligi muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi [6].

Maqom xonandaligida ma'naviy qadriyatlar faqat matn orqali emas, balki musiqiy tuzilma orqali ham ifodalanadi. Kuy rivojida bosqichma-bosqichlik, ohangning ichki dinamikasi va vokal bezaklar ijro jarayonida ruhiy holatlarning ketma-ketligini aks ettiradi. Bu jihat maqom san'atini oddiy musiqiy asardan farqlab, uni ruhiy-ma'naviy tajriba vositasiga aylantiradi. Shu nuqtayi nazardan, maqom xonandaligini tahlil qilishda faqat texnik ijro emas, balki uning ichki ma'naviy mohiyatini ochib berish zarurati yuzaga keladi [7].

Tadqiqot natijalari, ustoz-shogird an'anasining maqom xonandaligida ma'naviy qadriyatlarni saqlash va uzatishdagi hal qiluvchi rolini ko'rsatdi. Ushbu an'ana doirasida shogird nafaqat vokal texnika va repertuarni, balki ijro madaniyati, sahna odobi va ma'naviy mas'uliyatni ham o'zlashtiradi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, ushbu an'ananing uzluksizligi maqom san'atining badiiy darajasini saqlab qolishda muhim omil hisoblanadi.

Zamonaviy davrda maqom xonandaligining rivoji bilan bog'liq muammolar ham muhokama qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, texnologik taraqqiyot va ommaviy madaniyat ta'siri natijasida maqom ijrosida soddalashtirish va yuzakilashuv xavfi mavjud [8]. Bu holat ma'naviy mazmunning yetarli darajada ochilmasligiga olib kelishi mumkin. Shu sababli zamonaviy ijrochilik amaliyotida maqomning ichki falsafasi va ma'naviy qadriyatlarini saqlab qolish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda.

Xalqaro miqyosda maqom san'atining tan olinishi va uning UNESCO doirasida muhofaza qilinishi ham muhokama qilindi. Tadqiqot natijalari maqom xonandaligining nafaqat milliy, balki umuminsoniy ma'naviy qadriyatlarni o'zida mujassam etganini ko'rsatadi. Bu esa maqom san'atini global madaniy merosning muhim qismi sifatida talqin qilish imkonini beradi [9].

O'zbek maqom xonandaligi milliy ma'naviy qadriyatlarning musiqiy ifodasi sifatida muhim ahamiyatga ega ekanini ilmiy asosda tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida olingan xulosalar maqom san'atini saqlash, rivojlantirish va uni kelajak avlodga yetkazishda ma'naviy yondashuvning ustuvorligini ko'rsatadi. Bu esa maqom xonandaligini nafaqat musiqiy meros, balki ma'naviy tarbiya vositasi sifatida baholash zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi [10].

XULOSA

Maqolada o'zbek maqom xonandaligining ma'naviy mazmuni, badiiy-estetik xususiyatlari va jamiyat ma'naviy hayotidagi o'рни ilmiy asosda tahlil qilindi.

O'rganishlar shuni ko'rsatdiki, maqom xonandaligi asrlar davomida shakllangan milliy ma'naviy qadriyatlarning musiqiy ifodasi bo'lib, unda inson kamoloti, axloqiy poklik va ruhiy yetuklik g'oyalari yetakchi o'rin egallaydi.

Shu jihatdan maqom san'ati nafaqat musiqiy meros, balki xalqning ma'naviy xotirasini mujassam etgan madaniy hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari maqom ashulalarining poetik matnlari mumtoz adabiyot an'analari bilan chambarchas bog'liq ekanini tasdiqladi. Ushbu matnlarda ifodalangan yuksak axloqiy va falsafiy g'oyalar xonandalik ijrosi orqali musiqiy shaklga ega bo'lib, tinglovchiga chuqur ma'naviy ta'sir ko'rsatadi. Xonandaning ijrosi faqat texnik mahorat emas, balki uning ichki dunyosi, ruhiy holati va ma'naviy tayyorgarligi bilan uzviy bog'liq ekani aniqlandi.

Shuningdek, ustoz-shogird an'anasi maqom xonandaligida ma'naviy qadriyatlarni saqlash va avloddan avlodga yetkazishda muhim omil ekani ilmiy asosda yoritildi. Ushbu an'ana doirasida ijrochilik madaniyati, sahna odobi va ma'naviy mas'uliyat uzluksiz davom ettiriladi. Zamonaviy sharoitda esa maqom san'atini rivojlantirish jarayonida uning ma'naviy asoslarini asrab-avaylash dolzarb vazifaga aylanmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rajabov I. Maqomlar. – Toshkent: Fan, 2006. – 312 b.
2. Matyoqubov O. Shashmaqom asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2010. – 284 b.
3. Karomatov F. O'zbek xalq musiqasi. – Toshkent: Fan, 1972. – 356 b.
4. Yunusov R. Maqom ijrochiligi va xonandalik masalalari. – Toshkent: San'at, 2008. – 198 b.
5. Jabborov A. An'anaviy musiqa va ijrochilik madaniyati. – Toshkent: Musiqa, 2015. – 220 b.
6. Qodirov T. O'zbek musiqiy merosida maqom san'ati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012. – 176 b.
7. Jo'raev M. O'zbek xalq og'zaki ijodi va musiqiy tafakkur. – Toshkent: Fan, 2001. – 240 b.
8. Karimov N. Mumtoz adabiyot va musiqa uyg'unligi. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1998. – 190 b.
9. To'xtasinov S. Ustoz-shogird an'anasi va ijrochilik san'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 2009. – 144 b.
10. Islomov B. O'zbek milliy musiqasida ma'naviy qadriyatlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2018. – 204 b.